

SUMAR

Copilul de țaran orgolios și refuzul „muncii ușoare, de prostituată“ – un destin deschis către universalitate	7
Între umilințele vieții cotidiene și căutarea formei esențiale	29
Prețul mereu înșelător al absolutului sau cât valorează, în fapt, <i>Cumințenia Pământului?</i>	38
De la Cella Delavrancea la Peggy Guggenheim, paradigma risipitoarelor și neînțeleșelor iubiri	51
... <i>Sfântul din Montparnasse</i> , Modigliani și efebul lui Jean Cocteau? O paranteză „politically (in)correct“	80
Milița Petrașcu: fosta amantă a lui Lenin devine roaba „Sultanului“	107
Controversata relație cu Maria Tănase, „bocitoarea profesionistă“	119
<i>Calea /Sufletelor/ Eroilor</i> de la Târgu Jiu.....	128
O enigmă: bustul „Căpitanului“ Corneliu Zelea-Codreanu. Simplă comandă sau unele simpatii legionare?	152
<i>Templul Descătușării</i> , visul maharajahului din Indore	160
Între „reverberații liturgice“ și Oculta masonică.....	167
O întâlnire cu Brâncuși povestită de Petre Țuțea.....	180
ADDENDA: Filatelie, numismatică, notafilie, proiecte cinematografice și filmul documentar – Hobița, o stare de spirit	185
Bibliografie artistică și memorialistică	196

Copilul de țaran orgolios și refuzul „muncii ușoare, de prostituată” – un destin deschis către universalitate

„*Pasărea măiastră* este un simbol al zborului ce îl eliberează pe om de limitele materiei inerte, al zborului visat din copilărie: copil fiind, am visat întotdeauna că aș fi voit să zbor pe arbori, spre ceruri. De 45 de ani port nostalgia visului acestuia și continuu să creez păsări măiestre. Eu nu doresc să reprezint o pasăre, ci să exprim mișcarea în sine, spiritul ei: zborul, elanul. (...) Iubesc tot ceea ce se înalță.“

Constantin Brâncuși (19 februarie 1876, Peștișani-Hobița, Gorj – 16 martie 1957, Paris) a fost un sculptor genial, cu contribuții covârșitoare la înnoirea limbajului și viziunii plastice în sculptura contemporană. Constantin Brâncuși a fost ales membru postum al Academiei Române, ca o palidă reparație morală pentru nedreptățile pe care i le făcuse statul român comunist, care, după moartea lui, i-a refuzat moștenirea artistică (inclusiv atelierul parizian cu tot inventarul lui) și chiar a vrut să-i demoleze cu tractoarele *Coloana Infinitului*(!). Francezii și americanii îl desemnează, cel mai adesea, doar prin numele de familie, pe care îl scriu fără semne diacritice, *Brancusi*, pronunțându-l după regulile de pronunțare ale limbii franceze.

Născut la 19 februarie 1876, Constantin era al șaselea copil al lui Radu Nicolae Brâncuși (1833–1885) și al Mariei Brâncuși (1851–1919). Prima clasă primară a făcut-o la Peștișani, apoi a continuat școala la Brădiceni. Copilăria sa a fost marcată de dese plecări de acasă și de ani lungi de ucenicie în ateliere de boiangerie, prăvălii și birturi.

Ivit pe lume la Peștișani, comuna Hobița, în Gorj, el se recunoaște în băietanul, fiul unei familii de țărani dintr-un sătuc de la poala Carpaților păzind oile într-un peisaj idilic „prin văi și prin păduri“ care-l îmbie la

visare. În acest ținut, în aparență de poveste, viața este însă una teribil de grea, iar toți copiii trebuie să lucreze pentru a contribui la bunăstarea familiei. Astfel, tânărul Brâncuși va lucra temporar la un dogar, la un olar și la un fierar, și, din când în când, mai fuge și de acasă. De fiecare dată, ai lui îl aduc acasă. La 11 ani își împlinește visul: descoperă Târgu Jiu, localitatea cea mai apropiată de cătunul său. Găsește să lucreze la un boiangiu, dar nu-i place. Atras de Craiova, capitala regiunii sale natale – oraș mai mare și mai atrăgător pentru un tânăr care își caută drumul, depășește încă o etapă a aventurii lui și vede în aceasta o ocazie de a-și crea o situație: „La vârsta de 11 ani, el fugi din frumosul său colț și merse pe jos trei zile și trei nopți, căci pe atunci nu erau trenuri și el nu avea bani ca să ajungă la oraș. Ziua mergea și noapte se cățara în copaci ca să nu cadă în gura lupilor. După trei zile ajunsese într-un oraș mai mare decât primul și găsi un stăpân...”. Hotărât să reușească, el lucrează temporar în cafenele, unde îndeplinește cu conștiinciozitate sarcinile care i se dau. În timpul puțin care-i mai rămâne, își reia ocupația de pe timpul când păzea oile: cioplea cu cuțitul mici obiecte din bucăți de lemn găsite în pădure. Vioara pe care o realizează cu o deosebită măiestrie din scândurelele de lemn de brad luate de la lăzile de ambalaje de la prăvălie este „cheia“ care îi deschide calea către o adevărată ucenicie. Sfătuit de clienții cafenelei unde lucra și ajutat de patronul său, el se înscrie la Școala de Arte și Meserii din Craiova, oraș care îi acordă burse pentru cei patru ani de studii.

Dar tânărul de 18 ani se visează pe alte meleaguri și, în timpul vacanței școlare din vara anului 1897, se îmbarcă pe Dunăre. Se oprește la Viena, capitala imperială care înflăcărează imaginația tinerilor veniți de la periferia fostului imperiu. În timpul șederii sale aici, este angajat la un atelier de mobilă care lucrează pentru firma Thonet și obține un certificat de capacitate. Revenit la Craiova, încurajat atât de directorul școlii, cât și de „sponsorii“ săi, se hotărăște să se ducă în capitala țării și să-și continue studiile la Școala de Belle Arte din București. După ce a urmat instituția craioveană (1894–1898), vine la București unde absolvă Școala de Arte Frumoase în 1902.

O nouă ocazie i se prezintă astfel. Cu alte perspective care îl încurajează, tânărul Costache, conștient de norocul care a dat peste el, se mobilizează cu tot talentul și cunoștințele sale pentru a reuși. Mai multe burse, acordate din nou de Craiova, la care se adaugă câțiva bani obținuți din micile servicii pe care le găsește, îl ajută să se întrețină în timpul studiilor la București, unde va urma cu conștiinciozitate tot ciclul școlar. Astfel, el beneficiază de un învățământ academic predat de profesori formați în școlile de artă germane.

În timpul studenției, chiar în primul an, în 1898, lucrarea sa *Bustul lui Vitellius* obține „mențiune onorabilă”, *Cap al lui Laocoon* din 1900 obține medalia de bronz, iar *Studiu* din 1901 câștigă medalia de argint. Timp de doi ani, între 1900 și 1902, cu ajutorul doctorului Dimitrie Gerota, realizează *Ecorșeu*, un studiu pentru reprezentarea corpului omenesc, lucrare căreia i se atribuie o medalie de bronz. Precizia detaliilor acestei lucrări face ca *Ecorșeul* să fie folosit în școlile românești de medicină, după ce s-au făcut câteva copii; Marcel Duchamp a inclus fotografia *Ecorșeului* în expoziția organizată la sfârșitul anului 1933 la Galeria Brummer din New York City.

După ce a făcut armata, Brâncuși rămâne la București și continuă să sculpteze într-un atelier pus la dispoziție de profesorii săi, dar nici acum nu-și găsește locul. Cu capul plin de visuri, face demersuri să obțină o bursă pentru Roma, oraș-simbol pentru români, care au păstrat nostalgia originilor romane. Roma atrage pe artiști mai ales prin bogăția statuiilor antice. În schimb, tânărul se află într-o perioadă de întrebări cu privire la dorința sa de a se confrunta cu arta Antichității. Neobținând niciun ajutor și neavând bani, se hotărăște totuși să încerce aventura, fără vreun țel „mărturisit”, chiar dacă trebuia să facă călătoria pe jos, contribuind astfel la formarea legendei pe care o va alimenta toată viața. De altfel, va păstra la atelier, printre hârtiile lui, o fotografie în care apare în ținută de călător, cu o traistă în spate, cu un baston în mână, o imortalizare perfectă a ceea ce el dorește să transmită.

În 1903 primește prima comandă a unui monument public, bustul generalului medic Carol Davila, care a fost instalat la Spitalul Militar din București și reprezintă singurul monument public al lui Brâncuși din București. Acest bust a fost comandat de un consiliu format de fostul său profesor Dimitrie Gerota, pentru a îl ajuta pe Brâncuși să plătească drumul până la Paris. Plata pentru monument a fost împărțită în două tranșe, prima jumătate fiind plătită înainte ca să înceapă lucrul, iar a doua tranșă după ce Brâncuși a terminat bustul. Când a terminat lucrarea, aceasta a fost prezentată în fața consiliului, dar recepția a fost nesatisfăcătoare, diferite persoane din consiliu având opinii contrarii despre caracteristicile fizice ale generalului, spre exemplu cerând micșorarea nasului, și, de asemenea, păreri diferite în legătură cu poziționarea epoleților. Înfuriat de inabilitatea consiliului de a-i înțelege sculptura, Brâncuși pleacă din sala de ședințe în mirarea tuturor, fără a primi a doua jumătate a banilor necesari plecării sale spre Franța, decizând să parcurgă drumul către Paris pe jos.

Mai târziu, Brâncuși a comentat acest incident astfel:

„Ar fi fost o muncă ușoară, dar ca de prostituată, care mi-ar fi adus cei câțiva bani cât îmi trebuiau ca să-mi plătesc un bilet de drum de fier până la Paris. Dar ceva care se înnăscuse în mine și pe care simțeam că crește, an de an și de câțiva în rând, a izbucnit năvalnic și nu am mai putut răbda. Am făcut stângă-mprejur, fără nici un salut militar spre marea panică și spaimă a doctorului Gerota, de față... și dus am fost, pomenind de mama lor“.

Cum Parisul i se părea prea îndepărtat, se imbarcă pe un vapor pe Dunăre și ajunge la Viena, unde fusese și când era mai tânăr. Drumul întortocheat din București spre Paris l-a dus mai întâi prin Hobița, unde și-a luat rămas-bun de la mama sa. Și-a continuat drumul, oprindu-se în Viena pentru o perioadă, timp în care a lucrat la un atelier ca decorator de mobilier. În Viena, a început să viziteze muzee cu opere de artă inaccesibile în România. Aici a făcut cunoștință cu sculpturile egiptene care i-au influențat opera mai târziu în uimitoarea sa carieră.

Își urmează drumul, atras de frumusețea peisajului și de splendorile arhitecturale ale orașelor din Bavaria. La München rămâne puțin timp înainte de a relua călătoria, trecând prin Zürich și Basel unde lucrează câteva luni ca „cioplitor de piatră”, în șantiere de construcții. Își va descrie peripețiile ca pe niște experiențe dificile, dar care l-au întărit în același timp: „După șapte ani de muncă precum Hercule, căutând în tot orașul, fără să își găsească un loc, pleacă într-un oraș mai mare în care dobândi cunoștințe științifice și artistice, în timp ce trudi din greu; după ce a făcut și învățat ceea ce trebuia în acest oraș – pleacă și mai departe. Trecând munții, el ajunsese într-un târziu, la apus de soare, la marginea unui lac de pe lângă Pădurea Neagră, acolo de unde izvorăște Dunărea”.

Din Viena a plecat, așadar, în 1904 spre München, unde a zăbovit o vreme, dar după șase luni o pornește pe jos prin Bavaria și Elveția și până la Langres, în Franța. În apropiere de Lunéville, după o ploaie torențială în care este prins, Brâncuși capătă o pneumonie infecțioasă și, în stare critică, este primit la un spital de maici. După o perioadă de recuperare, gândește că nu mai are puterile și nici timpul necesar pentru a parcurge drumul spre Paris pe jos, astfel că ultima bucată a drumului o parcurge cu trenul.

Lipsa de bani și bolile (suferă inclusive de febră tifoidă) nu-l descurajează. Din dorința arzătoare de a învinge, găsește puterea să continue. Este pregătit să facă toate sacrificiile pentru a ajunge în capitala Franței, unde pune piciorul la 14 iulie 1904, epuizat, dar fericit. Primit de compatrioții stabiliți deja aici, tânărul străbate Parisul în lung și-n lat pentru a descoperi fiecare colț al Orașului Luminilor. Întâlnește aici oameni care-l fascinează prin bogăția lor culturală și artiști din cele patru colțuri ale lumii reuniți într-o capitală veselă și cosmopolită: „Când intri în Paris, intri într-o lume crâncenă – și indiferent de domeniu, trebuie să te înarmezi cu aceeași forță. Aici, toți sunt războinici, de la copil până la persoana cea mai ocupată. Vai! Ce minunat este să vezi toată această amestecătură de oameni angajați în luptă!”. Găsind aici un mediu care i

se pare adaptat aspirațiilor sale, tânărul Brâncuși se hotărăște să se stabilească definitiv în Paris.

În 1905, reușește la concursul de admitere la prestigioasa *École Nationale Supérieure des Beaux-Arts*, unde lucrează în atelierul lui Antonin Mercié până în 1906, când, atingând limita de vârstă, părăsește școala. La recomandarea Otiliei Cosmuță, ulterior căsătorită Bölöy, și a Mariei Bengescu, este primit în 1907 în atelierul lui Rodin de la Meudon, unde lucrează ca practician, cu începere din 24 martie. După o lună însă, părăsește atelierul lui Rodin pentru a-și găsi propriul drum. Este un moment de răscruce în parcursul său pe care-l va explica mai târziu prin fraza devenită celebră: *Rien ne pousse à l'ombre des grands arbres* („La umbra marilor copaci nu crește nimic“).

Constantin Brâncuși a expus pentru prima dată la *Société Nationale des Beaux-Arts* și la *Salon d'Automne* din Paris în 1906. Creează în 1907 prima versiune a *Sărutului*, temă pe care o va relua sub diferite forme până în 1940, culminând cu *Poarta Sărutului*, parte a Ansamblului Monumental din Târgu Jiu. În 1907, închiriaza un atelier în Rue de Montparnasse și intră în contact cu avangarda artistică pariziană, împrietenindu-se cu Guillaume Apollinaire, Fernand Léger, Amedeo Modigliani, Marcel Duchamp. Se mută în strada Montparnasse numărul 54, unde începe să lucreze la *Rugăciune*, una din componentele ansamblului funerar pentru Petre Stănescu, care va fi ulterior expusă în Cimitirul „Dumbrava“ din Buzău. Închiriaza un al doilea atelier în strada Odessa, numărul 23. Începe să cioplească piatra, tehnică pe care-o va considera „adevăratul drum ce duce spre sculptură“ și pe care o va adopta ca singura care-i va permite să pună bazele creației sale. Prin intermediul Otiliei Cosmuță o va întâlni pe baroana Renée Irana Frachon (modelul pentru *Muza adormită*), cu care va avea o legătură intimă și care-i va poza până în 1910.

În 1909, revine pentru scurt timp în România și participă la „Expoziția oficială de pictură, sculptură și arhitectură“. Juriul expoziției, prezidat de Spiru Haret, acordă premiul II *ex aequo* lui Brâncuși, Paciurea,

Steriadi, Petrașcu, Theodorescu-Sion. Colecționarul de artă Anastase Simu îi cumpără sculptura *Somnul*, iar bustul în ghips al pictorului Nicolae Dărăscu este achiziționat de Ministerul Instrucțiunii Publice.

În 1910 devine membru fondator al „Asociației amicale a românilor din Paris”, alături de personalități ca George Enescu, Edouard de Max, Theodor Pallady, Ștefan Popescu și doctorii Solomon Basile Marbé și Jean C. Livaditti. Până în 1914, participă cu regularitate la expoziții colective din Paris și București, inaugurând ciclurile *Păsări Măiestre*, *Muza adormită*, *Domnișoara Pogány*.

Frecventează cenaclul artistic și literar „Les soirées de mardis”, condus de poetul Paul Fort, unde se regăsesc artiști ca Guillaume Apollinaire, F.T. Marinetti, Amedeo Modigliani, Fernard Léger, Pablo Picasso, ș.a.m.d. Devine membru al societății Tinerimea Artistică din București și participă la expoziția din noiembrie-decembrie, cu primul *Sărut*, expus sub titlul *Fragment de capitel*. Cunoscându-l pe Marcel Duchamp, acesta îi va deschide sculptorului român porțile pieței artistice americane. În 1913 expune cinci lucrări la „Armony Show” din New York (17 februarie – 15 martie): patru ghipsuri: *Domnișoara Pogány I*, *Muza adormită*, *O Muză*, *Sărutul*, precum și un *Tors de femeie* sculptat în marmură. Expoziția va fi itinerată apoi la Art Institute din Chicago (28 martie – 16 aprilie) și la Copley Society din Boston (28 aprilie – 19 mai). Atât operele sale, cât și cele ale lui Duchamp, Matisse și Pach provoacă un mare scandal public prin modernitatea lor.

Între 12 martie – 1 aprilie, Edward Steichen îi organizează prima expoziție personală la Photo-Secession Gallery din New York, condusă de artistul fotograf Alfred Stieglitz. Expoziția provoacă o enormă senzație. Agnes și Eugene Meyer jr, Alfred Stieglitz și John Quinn (care avea să devină cel mai important colecționar al său) îi achiziționează primele lucrări, asigurându-i o existență materială prielnică creației artistice. Brâncuși devine cunoscut foarte repede de colecționarii și galeriștii americani. E bucuros că are posibilitatea să facă două călătorii lungi la New York în 1926 și o alta în 1939. Descoperă acolo o

arhitectură și o civilizație care-i înflăcărează imaginația. Este tentat de America. În notele sale de atelier, el descrie diferența față de Vechiul Continent: „Europa a început cu luxul, America, cu nevoile: de aceea ea cunoaște progresul“. În ciuda fascinației produse de „această țară a poveștilor cu zâne a cărei zână este banul“, el va reveni la Paris unde tot timpul s-a simțit ca acasă.

Călătorește în România (26 mai – 17 iunie 1914) și instalează în Cimitirul „Dumbrava“, din Buzău, pe socluri de piatră de Măgura (loc unde, peste timp, se va înființa o impresionantă tabără și expoziție de sculptură în aer liber), cele două sculpturi: *Portretul lui Petre Stănescu și Rugăciune*. În același an 1914, ministrul de interne al României respinge proiectul monumentului lui Spiru Haret comandat cu un an înainte. Brâncuși va păstra lucrarea în atelier și o va intitula *Fântâna lui Narcis*.

Reîntors la Paris, închiriază un atelier în strada Châtillon, la numărul 36. În acest an, Brâncuși va începe să-și fotografieze singur sculpturile, fiind atras de fotografie încă de când a pus piciorul în capitala franceză. În 1915, începe să execute primele lucrări în lemn, printre care *Două Cariatide* și *Fiul risipitor*. Pe 28 decembrie 1915, participă la expoziția cu vânzare organizată la Galeria Bernheim-Jeune pentru ajutorarea artiștilor polonezi, victime ale Primului Război Mondial.

În prima zi a anului 1916, se instalează la Intrarea („Impasse“) Ron-sin, la numărul 8, dar păstrează și atelierul din 54 rue du Montparnasse, până pe 10 octombrie. Expune două opere la Salonul Artiștilor Asociați din Londra (martie) și are a doua expoziție personală la New York, la Modern Gallery, condusă de Marius de Zayas. Colecționarul Walter Arenssberg achiziționează o primă sculptură a lui Brâncuși. John Quinn continuă să-i cumpere opere prin intermediul pictorului american Walter Pach. Participă cu câteva sculpturi la Expoziția Artiștilor Independenți, la Grand Central Palace din New York, în 1917.

În vara anului următor, 1918, își rupe piciorul în timpul unei vacanțe în sudul Franței (Chausse, Grad), unde se dusesese la invitația unei prietene, Odette de Saint-Paul. Este tratat la spitalul din Alès, în august și în

septembrie, apoi la spitalul Necker din Paris. În acest timp, desenează și realizează acuarele.

Pe 14 iulie 1918, apare la Paris lucrarea *La Roumanie en images*, care conține un articol de Maria Bengescu asupra artei lui, ilustrat cu cinci reproduceri din sculpturile sale. Tot în acest an sculptează prima *Co-loană fără sfârșit*, ca operă statică.

Prințesa X (inspirată de principesa Marie Bonaparte), una din cele trei sculpturi pe care le prezintă la Salonul Independenților de la Paris în 1920, este refuzată ca fiind o operă „pornografică”. Urmează un protest *Pentru independența artei*, publicat în *Le Journal de Peuple* care este semnat de peste 70 de personalități, artiști și intelectuali, între aceștia, unii foarte apropiați lui Brâncuși, precum V.G. Paleolog, Erik Satie, Madame Pierre Curie (Milița Petrașcu), Francis Picabia, Jean Cocteau, Pablo Picasso, Fernad Léger și alții.

În 1920, participă la expoziția grupării „La Section d’Or” la Galeria La Boétie, în Franța, la expoziția grupării „Arta română” la invitația lui Camil Ressu în România, dar și la „Festivalul Dada”, unde semnează manifestul intitulat *Contre Cubisme, contre Dadaisme*.

În 1921, couturierul-designer și colecționarul Jacques Doucet îi cumpără o *Danaidă* din 1913. În revista *Little Review*, din New York, apare, tot în 1921, primul studiu de amploare cu 24 de reproduceri din opera lui Brâncuși, semnat de poetul american Ezra Pound. De altfel, sculptorul avea să realizeze ulterior un celebru portret al acestuia.

Câteva din sculpturile sale sunt reproduse de Marcel Duchamp în revista *Dada*, publicată împreună cu Man Ray la New York în aprilie. Călătorește în România prin Italia, Grecia și Turcia. La întoarcere se oprește la Praga, Berlin, Bruxelles, urmând ca la sfârșitul anului, să călătorească în Corsica.

Expune 22 de sculpturi și un desen, majoritatea din colecția Quinn la „Expoziția de artă franceză contemporană” care se ține la Sculptors’ Gallery din New York, în anul 1922. Între 11 septembrie și 7 octombrie, călătorește în România, însoțit de o prietenă americană, Eileen Lane,

care-l va inspira în realizarea unui bust în onix, dintre cele mai abstracte. Se oprește în satul său natal, la Peștișani, unde ar dori să instaleze un monument închinat eroilor din această localitate (în fapt, prima variantă a proiectului materializat peste 15 ani prin ansamblul *Calea Eroilor* de la Târgu Jiu). Vizitează câteva cariere pentru a alege piatra, după care se întoarce la Paris, prin Roma și Marsilia.

În 1923 este decorat de regele Ferdinand I cu ordinul „Steaua României“, alături de artiști precum Cecilia Cuțescu-Storck, Theodor Pallady, Camil Ressu, Nicolae Tonitza și alții. Tristan Tzara îi face cunoștință cu Nancy Cunard, care-l va vizita adesea la atelier și care-i va servi ca model pentru sculptura sa *Tânăra femeie sofisticată* (1925–1926).

În martie 1924, ilustrează împreună cu Picasso, Pascin și Lhote programul Serii „Bal banal“, organizată de Uniunea Artiștilor Ruși. Expune două opere în cadrul pavilionului românesc al Bienalei de la Veneția. În august, petrecându-și vacanța la Saint-Raphaël, improvizează *Templul Crocodilului*, luând ca punct de pornire o bucată de stejar de care s-ar fi agățat pentru a se salva de la înec. Participă la o mișcare de protest contra lui André Breton și în apărarea lui Tristan Tzara. La 30 noiembrie 1924, expune la prima expoziție internațională a grupării „Contimporanul“, din București. Doi ani mai târziu, la Wildenstein Galleries, din New York, se deschide o nouă expoziție personală a sa.

La București, numărul din ianuarie 1925 al revistei *Contimporanul* este închinat lui Brâncuși. Suplimentul *Arts* al revistei *This Quarter*, tot din 1925, publică un autoportret fotografic al artistului, o culegere a celor mai cunoscute aforisme ale sale și povestirea *Histoire des brigandes*, reunite de Irina Codreanu. Paginile sunt ilustrate cu patruzeci de reproduceri după sculpturile sale și cinci desene. În același an, participă cu trei sculpturi și cinci desene la expoziția Tri-Național Art: French, British, American, organizată de Marius de Zayas la Galeria Durand-Ruel la Paris. Această expoziție este itinerată la Londra, iar Brâncuși participă la vernisaj. În primele luni ale anului următor, călătorește la New York, pentru pregătirea expoziției personale de la Wildenstein Galleries, unde

prezintă opt sculpturi și mai multe desene. În timpul absenței sale din Paris, Duchamp se ocupă de toate problemele de la atelier. Penguin Club își organizează balul anual (Firemens' Bal), avându-l ca invitat de onoare pe Brâncuși. Îl întâlnește pe arhitectul William Lescaze, cu care proiectează instalarea unei *Coloane fără sfârșit* la New York. La întoarcerea în Paris, în martie, primește un aviz de expulzare din atelier pentru insalubritate. Astfel, caută împreună cu Duchamp și Roché un teren pentru a-și construi un atelier. În luna mai, instalează în grădina lui Edward Steichen de la Voulangis, în regiunea pariziană, o *Coloană fără sfârșit*, înaltă de peste șapte metri (nouă module întregi și două jumătăți), cioplită în lemn de plop, pe care o va demonta în 1927. Călătorește la Anvers pentru a asista la „Expoziția de artă franceză modernă” la Salonul de artă contemporană, unde el prezintă șase sculpturi. Expune două sculpturi la Salonul de la Tuileries, la Paris, la care va fi prezent și în 1927, 1928, 1929 și 1933.

La 21 septembrie 1926, pleacă pentru a doua oară în Statele Unite pentru a-și organiza o nouă expoziție la Brummer Gallery. La 20 octombrie, Duchamp ajunge la New York cu lăzile cu douăzeci de sculpturi de Brâncuși. La 21 octombrie, vama americană cere o taxă de vamă pentru „obiectele” din lăzi, de 40% din valoarea lor, dar le lasă să intre pe teritoriul american pentru expoziția de la Brummer Gallery. Din 17 noiembrie până în 15 decembrie, are loc a patra expoziție personală a lui Brâncuși la New York, unde sunt prezentate 42 de sculpturi (dintre care cinci socluri), 27 de desene și o pictură. În cadrul expoziției de artă modernă a Societății Anonime, organizată de Marcel Duchamp la Brooklyn Museum, Brâncuși prezintă *Leda* în marmură albă (1920). În decembrie, Brâncuși se întoarce la Paris.

În 1927, expoziția de la Brummer Gallery este prezentată la Arts Club din Chicago, din 4 până la 22 ianuarie, cu ajutorul lui Alice Roullier și curatoriată de Marcel Duchamp. Artistul și criticul de artă Walter Pach ține două conferințe despre opera sculptorului român. Arts Club din Chicago cumpără bronzul *Pasărea în zbor* (1919–1920), care a aparținut

lui John Quinn. Jurnalul *The Dial* publică un articol important despre Brâncuși, semnat de Doroty Dudley, care, împreună cu surorile ei, Catherine și Caroline, face parte din cercul de prieteni ai sculptorului.

La 26 ianuarie, Steichen și Duchamp, sfătuiți de avocatul colecționar Maurice Speiser, protestează în fața justiției americane față de decizia vămii americane. O lună mai târziu, Duchamp încarcă cele 15 sculpturi ale lui Brâncuși pe vapor și pleacă spre Franța. În perioada aprilie-mai, expune *Domnișoara Pogány II* la „Expoziția internațională de artă“ de la Toronto, apoi la Buffalo (New York); această operă este cumpărată de Albright Art Gallery.

În iunie, primește o a doua înștiințare de expulzare din atelierul din Intrarea Ronsin, numărul 8. Închiriază pe numele lui Duchamp un atelier la numărul 11. La 21 octombrie 1927, începe procesul „Brâncuși împotriva Statelor Unite“, în care sculptorul este reprezentat de avocatul din Philadelphia, Maurice Speiser. Edward Steichen, Jacobo Epstein, Forbes Watson, Frank Crowninshield, William H. Fox, editorii revistelor *The Arts* și *Vanity Fair* și criticul Henry McBride sunt martorii lui Brâncuși.

Spre sfârșitul lunii octombrie, începutul lui noiembrie, demontează cu ajutorul lui Man Ray *Coloana fără sfârșit* din grădina proprietății lui Edward Steichen de la Voulangis și o instalează în propriul atelier. La sfârșitul lui noiembrie, se duce la Nancy pentru a lucra în atelierul lui Jean Prouvé la șlefuirea *Noului-născut*, realizat – fapt rar pentru creația lui – din oțel inoxidabil.

Martie 1928: în timpul procesului, artiștii academiști americani Robert I. Aitken și Thomas H. Jones, propuși ca martori din partea vămii americane, afirmă că operele lui Brâncuși nu sunt artistice.

Participă cu patru sculpturi și două desene la „Expoziția de artă franceză contemporană“ de la Muzeul Național de Artă Occidentală de la Moscova, care va fi itinerată și la Leningrad.

La 26 noiembrie, justiția americană se pronunță în favoarea lui Constantin Brâncuși în cadrul procesului *Păsării în zbor*. „Greșeala Vămii

este că a crezut că păsările pe care le-am expus la New York sunt toate aceleași”, avea să declare Brâncuși.

În aprilie 1929, participă împreună cu Bourdelle, Maillol și Despiau la a II-a „Expoziție internațională de sculptură”, la galeria G. Bernheim din Paris. La sfârșitul lunii aprilie, editorii Harry Crosby și soția sa, Polly, reprezentând editura Black Sun Press, îi cer să deseneze un portret al lui James Joyce pentru frontispiciul volumului *Tales told of Shem and Shaun*: editorii selecționează dintre mai multe schițe figurative un portret simbolic în formă de spirală. În mai, Jean Arp scrie un poem despre *Coloana fără sfârșit*. Moholy-Nagy îi consacră mai multe pagini însoțite de șapte fotografii după operele sale în *Bauhausbuch: von Material zu Architektur* (München). Benjamin Fondane (Barbu Fundoianu) publică un articol în *Les Chaires de l'Étoile*. Execută ilustrații pentru cartea lui Ilarie Voronca *Plante și animale* și trei sculpturi la „Ausstellung Abstrakter und Surrealistischer Malerei und Plastik”, la Zürich, din 6 octombrie până în 3 noiembrie. Prezintă trei sculpturi la expoziția „Seit Cézanne in Paris”, la galeria Flechtheim din Berlin, din 23 noiembrie până în 24 decembrie. Își amenajează un mic laborator fotografic și cumpără material perfecționat pentru dezvoltare și un aparat de 16 mm.

În prima lună a anului 1930, Brâncuși va face cunoștință cu pianista engleză Vera Moore, de care îl va lega o pasionantă poveste de dragoste, care va dura până spre sfârșitul vieții. În februarie, închiriaza un al treilea local în Intrarea Ronsin, alipit primelor două. Face transformări în acest spațiu mărit și instalează două freze electrice. Din septembrie până în octombrie, călătorește în România, vizitând Bucureștiul, Hobița și Petroșaniul.

Îl va cunoaște în Franța pe maharajahul Yeshwanr Rao Holkar din Indore care-i cumpără o *Pasăre în zbor* din bronz șlefuit (1927–1931) și-i comandă alte două, una în marmură neagră și alta în marmură albă. Opera turnată în bronz este achiziționată pe loc, cu ocazia vizitei maharajahului în atelier. *Păsările* urmau să fie așezate într-un *Templu al*

descătușării (sau *al meditației*), pe care maharajahul intenționa să-l comande sculptorului.

La 22 septembrie 1931, Brâncuși este decorat de către regele Carol al II-lea cu ordinul Meritul Cultural pentru arte plastice, la propunerea istoricului Nicolae Iorga, pe atunci secretar de stat, pe probleme de artă. În noiembrie 1933, Duchamp pleacă la New York pentru a-i pregăti expoziția de la Brummer Gallery. Vaporul ajunge la New York cu 35 de lăzi conținând 50 de opere și cântărind 24 de tone. Pe 17 noiembrie, se deschide cea de a doua expoziție personală de la Brummer Gallery, unde Marcel Duchamp a instalat 57 de sculpturi, dintre care șapte aparțin colecțiilor americane. Expoziția a înregistrat un mare succes la public și cinci sculpturi au fost vândute (pentru 66.173 de dolari). În 1936, Brâncuși participă cu șase sculpturi la expoziția „Cubism și artă abstractă” la Museum of Modern Arts la New York (9 martie – 19 aprilie), expoziție itinerată la San Francisco și Cleveland, unde numai două sculpturi de Brâncuși vor fi prezentate. În mai, vinde cele două *Păsări în zbor* (în marmură albă și marmură neagră), comandate de maharajahul din Indore pentru proiectatul *Templu al descătușării*. Trimite două sculpturi la Londra pentru „Expoziția internațională suprarealistă”, organizată între 11 iunie și 4 iulie la New Burlington Galleries.

Pe 1 octombrie, ocupă la Paris un al patrulea atelier alipit celor trei deja existente. La începutul lunii decembrie, vorbește cu inginerul Ștefan Georgescu-Gorjan despre proiectul ridicării unei *Coloane fără sfârșit* la Târgu Jiu. Prezintă, în 1937, *Păsăruica* (*L'Oiselet*, 1928) din bronz șlefuit la secțiunea românească din cadrul „Expoziției Internaționale” de la Paris.

Între iunie și septembrie, călătorește în România pentru supravegherea lucrării comandate la Târgu Jiu, rezumată numai la proiectul inițial, care ar fi trebuit să se reducă doar la *Coloana fără sfârșit*. La întrevvedere pe care sculptorul o are în satul Poiana cu comitetul Ligii Femeilor Gorjene condus de Arethia Tătărăscu, soția prim-ministrului Gheorghe Tătărăscu, își anunță intenția de-a adăuga *Masa Tăcerii* și *Poarta*

Sărutului. „Monumentul” comandat inițial lui Brâncuși tinde să devină un ansamblu „a cărui expresie plastică și semnificație trebuie căutată la punctul de confluență al sculpturii cu arhitectura și urbanismul”. Sculptează un element în lemn de tei pentru a fi luat drept model pentru turnarea tuturor modulelor octaedrice. Vizitează carierele de piatră și începe să sculpteze *Poarta Sărutului* cu ajutorul pietrarilor din zonă și mai ales al lui Ion Alexandrescu. În septembrie, atelierelor de la Petroșani toarnă în fontă elementele *Coloanei fără sfârșit*. Brâncuși cere ca metalizarea lor să fie galbenă. Pe 27 octombrie, se întoarce în România pentru a asista la montarea *Coloanei fără sfârșit* și la amplasarea primei variante a *Mesei Tăcerii*. Iar pe 15 noiembrie se întoarce în Franța.

În ultima lună a anului 1937, el pleacă în călătorie în India pentru a repera la Indore un loc pentru a instala un *Templu al descătușării* (*Templul meditației*) comandat de maharajahul cunoscut în Franța și cu care, în final, nu se va mai întâlni, din motive necunoscute, iar *Templul descătușării* nu va mai fi realizat niciodată. Se întoarce în Franța după două săptămâni, după o escală de numai două zile în Egipt. Celor care se mirau de escala sa surprinzător de scurtă în Egipt, Brâncuși le explica că aceste două zile de vizitare a piramidelor i-au fost de ajuns ca să mediteze toată viața.

Anul următor, Brâncuși trimite patru opere la „Expoziția de artă abstractă” („Tentoonstelling Abstract Kunst”), organizată de Steidelijk Museum din Amsterdam, între 2 și 24 aprilie. Între iunie-iulie, revine la Târgu Jiu pentru a supraveghea finisarea ansamblului. Înlocuiește prima *Masă a Tăcerii* cu o alta mai mare, înconjurată de 12 scaune în formă de clepsidră. După plecarea sa în Franța, între 20-25 iulie, se face metalizarea – cu alamă – a *Coloanei fără sfârșit*. Revine apoi în țară pe 20 septembrie ca să vadă ansamblul terminat și asistă la ceremonia religioasă organizată în onoarea monumentului ridicat. „Ar fi suficient să o rezezi, pentru a o transforma într-o sculptură. De altminteri, *Coloana* este ea însăși o sculptură, chiar și mai mult, una dintre cele perfecte”, afirma artistul.